

21/05/2024

Narratives sobre l'Amazònia brasilera: del desenvolupament nacional a la conservació global

La percepció i interès sobre l'Amazònia brasilera, avui símbol global de conservació ecològica, ha experimentat canvis al llarg del temps. André Felipe Cândido da Silva, historiador de Casa de Oswaldo Cruz al Brasil, va impartir recentment una conferència titulada "The Amazon as an Anthropocene Hotspot" a l'Institut d'Història de la Ciència de la UAB, en la qual va examinar la col·laboració entre el Brasil i Alemanya en els estudis ecològics inicials de l'Amazònia. Aquesta col·laboració internacional va ser crucial per a comprendre i protegir la regió davant la devastació provocada per la dictadura militar brasilera, per a situar el territori en l'àmbit de l'interès global i per a assenyalar el seu paper en el context de l'Antropocè.

André Felipe Cândido da Silva és biòleg i historiador de la ciència, la medicina i el medi ambient, afiliat a la Casa de Oswaldo Cruz, Fundació Oswaldo Cruz (Rio de Janeiro, el Brasil). S'ha especialitzat en la història de les ciències de la vida i la medicina al Brasil durant el segle XX, centrant-se en la circulació del coneixement entre el Brasil, Europa i els EUA, així com en la interconnexió de la salut, el coneixement i el medi ambient. Actualment, coordina el grup de recerca "Història, Salut i Ecologia en la Gran Acceleració" en el Consell Brasiler de Recerca i dirigeix el projecte titulat "L'Amazònia com a microcosmos de l'Antropocè: la història de la recerca transnacional sobre l'ecologia amazònica i els impactes ambientals de la Gran Acceleració (1952-2002)"^[6]

L'Amazònia brasilera es troba en l'epicentre de l'atenció a escala global com a símbol emblemàtic de les crisis ecològiques i ambientals contemporànies. D'una enorme riquesa ecològica, la regió és coneguda mediàticament com el "pulmó del planeta" o l'"oceà verd" amb el qual la humanitat espera absorbir la contaminació per a salvar-se del col·lapse mediambiental ^[1]. Aquestes metàfores narratives, arrelades en la percepció pública encara que amb matisos en la científica, han suscitat un creixent interès internacional en la seva protecció, especialment impulsat per l'augment de la devastació de la selva, un fenomen que s'ha exacerbat durant el passat govern ultradretà de Jair Bolsonaro (2019-22) ^[2]. Però l'Amazònia brasilera no es limita únicament al seu valor ecològic, també abasta aspectes socials i culturals de les comunitats que viuen i conviuen amb la selva, entrelaçats amb factors polítics, econòmics i colonials que han anat modelant les narratives al voltant l'Amazònia al llarg de la història.

Aquestes complexes dinàmiques que han caracteritzat la regió des del segle XX van ser abordades el passat 10 d'abril a l'Institut d'Història de la Ciència (iHC) en la xerrada titulada "The Amazon as an Anthropocene Hotspot: the German-Brazilian cooperation on tropical ecology studies", oferta per André Felipe Cândido da Silva, historiador de Casa de Oswaldo Cruz, Fundació Oswaldo Cruz (Brasil), i presentada per la Carolina Granado (iHC-UAB). La seva recerca històrica, desenvolupada a través de l'estudi de les xarxes de col·laboració científica transnacional, ha estat essencial per a comprendre l'origen de l'interès global actual en l'Amazònia i el paper d'aquest territori en el context de l'Antropocè.

Durant la xerrada, da Silva va revisar críticament els discursos i troballes científiques sobre l'ecologia amazònica entre 1952 i 1992 del limnòleg alemany Harald Sioli i la xarxa de col·laboració entre el Brasil i Alemanya. Aquesta col·laboració va transcendir els límits de la recerca científica per a convertir-se en part d'un esforç més ampli destinat a comprendre i protegir l'Amazònia en l'àmbit global, especialment enfront de les alarmants taxes de desforestació causades pels projectes d'infraestructura i colonització durant la dictadura militar brasilera (1964-1985), un fenomen que guarda similituds amb els canvis ecològics ocorreguts durant el govern de Bolsonaro ^[3].

Globalització ecològica, col·laboració transnacional

L'exuberant conca del riu Amazones que abasta nou països de Sud-amèrica constitueix un dels territoris de selva tropical més gran del planeta. Al Brasil, la vasta extensió geogràfica -gairebé el 70% de tot el territori amazònic-, l'enorme volum d'aigua i la sorprenent diversitat socioambiental han posat a aquesta regió en el punt de mira global ^[3]. "Tot el que es refereix a l'Amazònia brasilera té a veure amb dimensions continentals", va explicar da Silva per a contextualitzar el seu objecte d'estudi.

Les relacions científiques entre el Brasil i Alemanya van començar a estrènyer-se a principis del segle XIX, quan molts naturalistes alemanys es van interessar pels paisatges aquàtics, sòls i boscos de l'Amazònia per a comprendre la seva complexa ecologia tropical ^[4]. El limnòleg alemany Harald Sioli va dedicar els seus estudis, des de principis de 1940, a investigar les propietats físiques, químiques i biològiques dels rius amazònics. "Segons Sioli, els rius són expressions de paisatge, d'una cadena de reaccions i relacions, un mosaic molt complex de paisatges amazònics diversos", va explicar amb entusiasme l'investigador.

Aquest enfocament va portar a Sioli a liderar un equip de científics centrat en aquestes temàtiques i a aconseguir importants avanços en l'emergent camp de l'ecologia tropical, amb un èmfasi particular en les masses d'aigua. "Estudiar les aigües de l'Amazònia del

Brasil no només permetia comprendre la seva complexa ecologia, sinó també identificar les principals vies de transport de persones i recursos, així com les fonts d'ingressos locals i nacionals" va assenyalar da Silva.

Cap a finals de 1960, el diàleg entre investigadors alemanys i brasilers es va formalitzar mitjançant acords de cooperació. Les principals institucions involucrades van estar representades pel Instituto Nacional de Pesquisas da Amazônia (INPA), creat en 1952 al Brasil, i el prestigiós Institut Max Planck de Limnologia a Alemanya. Aquesta cooperació germànic-brasilera va formar part d'un esforç més ampli dins de les xarxes epistèmiques transnacionals per a estudiar l'ecologia de l'Amazònia, encara que no sempre va ser equilibrada entre les parts en termes de reconeixement pels crèdits en els resultats de les recerques o el poder de definir les prioritats de tòpics d'estudi.

La narrativa del desenvolupisme: de la dictadura fins avui

Durant la dictadura militar del Brasil (1964-1985), l'Amazònia va experimentar una gran acceleració en termes de desenvolupament, la qual cosa va amenaçar greument el seu ecosistema tropical. Durant aquest període, el govern va dur a terme la desforestació de vastes àrees de selva per a implementar projectes d'infraestructura a gran escala, com la construcció de carreteres transnacionals, centrals hidroelèctriques i enormes plantacions agrícoles, a més de programes per a incentivar la migració cap a la regió amazònica. Aquestes iniciatives, ja ideades en el període anterior a la dictadura, tenien com a objectiu impulsar el desenvolupament de les àrees considerades "endarrerides" en el vast territori amazònic ^[5].

Da Silva va assenyalar, basat en la historiografia sobre el tema, com en les campanyes publicitàries de l'època hi ha referències de l'Amazònia com un "infern verd" o un "buit demogràfic" que s'havia d'ocupar i del qual s'havia de treure profit, ignorant l'existència socioambiental present. "La narrativa del desenvolupament va jugar un paper clau en les polítiques de modernització del país i va estar legitimada per l'autoritat científica", va afirmar l'historiador. "De fet, el valor ideològic del desenvolupisme amazònic estava tan arrelat en la política brasilera que encara continua present avui en les doctrines polítiques del país, basades en la noció de la modernitat i el desenvolupament internacional" va afegir.

Molts científics es van oposar a la dictadura, no només per motius polítics, sinó també pels estralls en l'ecologia amazònica. Especialment a partir de la dècada de 1970, investigadors de xarxes transnacionals com Sioli no es van limitar en l'estudi científic, sinó que també van criticar vehementment com a activistes els impactes humans de la dictadura que posaven en perill l'ecosistema. Aquest canvi epistemològic va fer de l'Amazònia una icona del debat mediambiental mundial, en el qual va passar de ser un paisatge regional que havia d'estar subjecte a imperatius de desenvolupament a un lloc fonamental per a la conservació de la biodiversitat global, l'emmagatzematge d'aigua i la regulació climàtica ^[6].

La conclusió del seminari va estar marcada per un debat participatiu de l'audiència, que va qüestionar la globalització ecològica de l'Amazònia i el paper dels enfocaments interdisciplinaris i col·laboratius per a abordar els desafiaments socioambientals que enfronta aquesta regió. Les reflexions de da Silva, basades en l'anàlisi de les complexes dinàmiques històriques i científiques que han modelat l'Amazònia brasilera en el segle XX, ens recorden la importància de comprendre l'origen d'aquestes narratives per a entendre les dimensions epistèmiques i materials que sustenten la nostra relació amb el mitjà i que han modelat la nostra comprensió de l'Antropocè.

Júlia Orrit González

Àrea de Comunicació i Promoció
Universitat Autònoma de Barcelona
premsa.ciencia@uab.cat

Referències

1. Milo, A., Montejo, E., Arriola, I., & Leija, L. (2021). **La Amazonía, un paraíso casi perdido**. *National Geographic*, from <https://www.ngenespanol.com/ecologia/la-amazonia-un-paraíso-casi-perdido/>
2. Lopez, F. (2019). **¿La selva amazónica es realmente el ‘pulmón del planeta’?**. *Euronews.com*, from <https://es.euronews.com/2019/08/30/la-selva-amazonica-es-realmente-el-pulmon-del-planeta>
3. Zárate B, C.G., Motta, J.A. (2020). **Las fronteras amazónicas: un mundo desconocido**. *Nueva Sociedad*, from <https://nuso.org/articulo/las-fronteras-amazonicas-un-mundo-desconocido/>
4. Sá, M.R., da Silva, A.F.C. (2016). **Citizens of the Third Reich in the Tropics: German Scientific Expeditions to Brazil under the Vargas Regime, 1933–40**. In: Clara, F., Ninhos, C. (eds) *Nazi Germany and Southern Europe, 1933–45*. Palgrave Macmillan, London. DOI:https://doi.org/10.1057/9781137551528_15
5. Sá, M.R., da Silva, A.F.C. (2019). **Ecologia, doença e desenvolvimento na Amazônia dos anos 1950: Harald Sioli e a esquistossomose na Fordlândia**. *Boletim do Museu Paraense Emílio Goeldi. Ciências Humanas*, Belém, v. 14, n. 2, p. 627-647. DOI:<http://dx.doi.org/10.1590/1981.81222019000200018>
6. Seminario: **"The Amazon as an Anthropocene Hotspot: the German-Brazilian cooperation on tropical ecology studies (1952-2002)"** de André Felipe Cândido da Silva. *iHC-UAB*, from <https://www.uab.cat/web/detall-activitat/seminario-the-amazon-as-an-anthropocene-hotspot--1345831710313.html?detid=1345913194027>

[View low-bandwidth version](#)